

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. В.В. ДОКУЧАЄВА**

Кафедра екології та біотехнології

 ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з науково-педагогічної
роботи
В. Петров
«28» серпня 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВК.1 Стратегія сталого розвитку довкілля

Галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
Спеціальність	<u>101 Екологія</u>
Освітньо-наукова програма	<u>101 Екологія</u>
Факультет	<u>захисту рослин</u>

Робоча програма Стратегія сталого розвитку довкілля для здобувачів галузі знань 10 Природничі науки, спеціальності 101 Екологія, освітньо-наукової програми 101 Екологія

«___» _____ 20__ р. ____ с.

Розробники: Білецький Є.М., професор кафедри екології та біотехнології,
доктор біологічних наук, професор.

Робочу програму затверджено на засіданні кафедри екології та біотехнології

Протокол від « 28 » _____ серпня 2020 р. № 1

Завідувач кафедри екології та біотехнології

(підпис)
« 28 » _____ серпня 2020 р.

Л.В. Головань
(ініціали та прізвище)

Схвалено навчально-методичною комісією факультету захисту рослин

Протокол від « 28 » _____ серпня 2020 р. № 2

« 28 » _____ серпня 2020 р.

Голова _____ (підпис) (І.В. Забродіна)
(ініціали та прізвище)

© _____, 2020 р.
© _____, 2020 р.

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань <u>10 Природничі науки</u>	Вибіркова	
Модулів – 4	Спеціальність (шифр і назва) 101 «Екологія» Освітньо-наукова програма (шифр і назва) 101 Екологія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		I-й	I-й
		Семестр	
		2-й	2-й
Загальна кількість годин – 120		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи здобувача – 10	Освітній рівень: Третій (освітньо-науковий)	20 год	8 год
		Практичні, семінарські	
		20 год	8 год
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		80 год	104 год
		Індивідуальні завдання: -	
		Вид контролю залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни «Стратегія сталого розвитку довкілля»

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

«Стратегія сталого розвитку довкілля» є вибірковою дисципліною для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 101 «Екологія».

Метою вивчення ОК є міждисциплінарний і системний підхід до обґрунтування основних проблем взаємодії людини і навколишнього середовища з точки зору принципів і стратегій сталого розвитку. Курс має на меті формування базових знань з проблем взаємодії людини і навколишнього середовища, необхідних для прийняття рішень у подальшій професійній діяльності згідно з принципами сталого розвитку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Стратегія сталого розвитку довкілля» є:

- вивчення сутності та основних понять і принципів концепції сталого розвитку суспільства;
- поняття біосфери як динамічної системи;
- основні відомості про глобальні екологічні проблеми людства – ресурси і розвиток, антропогенні впливи на біосферу;
- якісні і кількісні критерії стійкості природних екосистем, розвитку і моделювання сталого розвитку суспільства;
- економічні, соціально-політичні, екологічні та етичні проблеми розвитку;
- проблеми прийняття управлінських рішень.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми здобувачі повинні *знати*:

- основні закономірності розвитку відкритих стаціонарних систем;
- взаємозв'язки між факторами розвитку суспільства;
- індикатори сталого розвитку суспільства;
- умови і управлінські механізми забезпечення прогресивного або еколого-соціально-економічно збалансованого розвитку.

вміти:

- розраховувати локальні та регіональні індикатори сталого розвитку;
- здійснювати наукові моніторингові дослідження природних і соціально-економічних систем;
- науково обґрунтовувати рішення, пов'язані з розвитком соціально-економічних систем;
- формувати плани дій для збалансованого розвитку регіонів;
- впроваджувати рішення, необхідні для забезпечення сталого розвитку в умовах інформаційного суспільства.

Перелік компетентностей:

Інтегральна компетентність

ІК.01. Здатність розв'язувати складні комплексні проблеми у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування при здійсненні дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань, оволодіння методологією наукової та науково-педагогічної діяльності, проведення

самостійного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальні компетентності:

ЗК.01. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК.04. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК.06. Здатність працювати в міжнародному контексті.

Фахові компетентності:

ФК.01. Здатність до засвоєння концепцій, теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань у сфері екології, охорони довкілля та оптимізації природокористування.

Програмні результати:

ПР.01. Демонструвати глибоке знання передових концептуальних та методологічних основ природничих наук, що дає можливість переосмислювати та поглиблювати науку про навколишнє середовище.

ПР.02. Демонструвати володіння загальнонауковими концепціями сучасного природознавства.

ПР.04. Формулювати, досліджувати та вирішувати проблеми екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування із застосуванням наукового методу пізнання.

ПР.09. Доносити зрозуміло і недвозначно професійні знання, результати власних наукових досліджень, обґрунтування і висновки як у усній так і в письмовій формі для різної аудиторії, як на національному так і на міжнародному рівні.

ПР.10. Застосовувати сучасні технології (у т.ч. інформаційні) у науковій та науково-педагогічній і еколого-просвітницькій діяльності.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 120 годин / 4 кредити ECTS.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Екологічні засади стратегії сталого розвитку

Тема 1. Сталий розвиток у контексті суспільно-економічних проблем ХХІ ст. Наукові основи стратегії сталого розвитку природи та суспільства. Основні поняття і визначення сталого розвитку. Концепція сталого розвитку: цілі, завдання, проблеми і напрями сталого розвитку. Історія формування концепції сталого розвитку суспільства.

Тема 2. Сталий розвиток та міжнародна екологічна політика. Принципи забезпечення сталого розвитку. Умови прогресивного розвитку соціально-економічних систем. Принципи забезпечення екологічної стійкості, екологічних цілей та екологічної мотивації.

Тема 3. Концепція сталого розвитку земельних ресурсів, водних ресурсів та лісових ресурсів. Класифікація процесів впливу на природу. Антропогенні проблеми довкілля: використання природних ресурсів, забруднення, порушення ґрунтів і водних систем. Вплив на біоту, людину та глобальну екосистему Землі.

Тема 4. Стратегічні орієнтири соціальної складової сталого розвитку. Концепція освіти для стратегії сталого розвитку. Особливості концепції освіти для сталого розвитку. Освіта як фактор сталого розвитку. Концепція коеволюції.

Змістовий модуль 2. Наукові передумови забезпечення сталого розвитку в Україні

Тема 5. Взаємодія національних, групових, приватних інтересів і сталий розвиток. Розбіжності інтересів у глобалізованому просторі. Конфлікти між окремими групами інтересів у сучасному світі. Перспективи подолання конфлікту інтересів. Роль громадянського суспільства.

Тема 6. Україна у процесі переходу на засади сталого розвитку. Економічний розвиток України. Цілі Розвитку Тисячоліття та Україна. Національні особливості переходу України на шлях сталого розвитку. Індикатори сталого розвитку в Україні.

Тема 7. Соціальна мобілізація для сталого місцевого розвитку. Походження ідей соціальної мобілізації. Механізми залучення громадян до місцевого самоврядування. Мобілізація громад цільового характеру. Використання методу соціальної мобілізації у проектах, що реалізуються за участі Програми розвитку ООН в Україні.

Тема 8. Стратегічне планування сталого місцевого розвитку. Глобальний вимір сталого місцевого розвитку. Значення стратегічного планування на місцевому рівні. Організація розробки стратегій сталого місцевого розвитку. Формулювання стратегії. Упровадження стратегії.

Змістовий модуль 3. Наукове обґрунтування перспектив сталого розвитку України

Тема. 9. Сталий розвиток України у глобальному середовищі. Формування національної моделі сталого розвитку. Основні завдання політики сталого розвитку у соціально-економічній сфері, щодо охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, соціальної сфери.

Тема 10. Напрями розвитку природно-ресурсного матеріалу. Концепція сталого використання земель. Пріоритети сталого водокористування. Стратегія розвитку лісового господарства.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		Л.	П.	ІНДЗ	С.Р.		Л.	П.	ІНДЗ.	С.Р.
Змістовий модуль 1. Екологічні засади стратегії сталого розвитку										
1. Наукові основи стратегії сталого розвитку природи та суспільства	9	2	2	–	5	12	1	1	–	10
2. Сталий розвиток та міжнародна екологічна політика	11	2	2	–	7	16	2	2	–	12
3. Концепція сталого розвитку земельних ресурсів, водних ресурсів та лісових ресурсів	12	2	2	–	8	14	1	1	–	12
4. Стратегічні орієнтири соціальної складової сталого розвитку	10	2	2	–	6	10	–	–	–	10
Разом за змістовним модулем 1	42	8	8	–	26	52	4	4	–	44
Змістовий модуль 2. Наукові передумови забезпечення сталого розвитку в Україні										
5. Взаємодія національних, групових, приватних інтересів і сталий розвиток.	9	2	2	–	5	12	1	1	–	10
6. Україна у процесі переходу на засади сталого розвитку	11	2	2	–	7	14	2	2	–	10
7. Соціальна мобілізація для сталого місцевого розвитку.	12	2	2	–	8	10				10
8. Стратегічне планування сталого місцевого розвитку	12	2	2	–	8	10	–	–		10
Разом за змістовним модулем 2	44	8	8	–	28	46	3	3	–	40
Змістовий модуль 3. Наукове обґрунтування перспектив сталого розвитку України										
9. Сталий розвиток України у глобальному середовищі	17	2	2	–	13	12	1	1	–	10
10. Напрями розвитку природно-ресурсного матеріалу. Концепція сталого використання земель.	17	2	2	–	13	10	–	–	–	10
Разом за змістовним модулем 3	34	4	4	–	26	22	1	1	–	20
Усього годин	120	20	20	–	80	120	8	8	–	104

5. Теми семінарських занять

Не передбачено навчальним планом.

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
Змістовий модуль 1. Екологічні засади стратегії сталого розвитку		
1.	Напрями і сфери розв'язання проблем стратегії сталого розвитку.	2
2.	Глобальні екологічні проблеми людства, положення «Порядку денного на 21 століття».	2
3.	Основи еволюційного вчення і принципи функціонування екосистем.	2
4.	Механізми стійкості систем.	2
Змістовий модуль 2. Наукові передумови забезпечення сталого розвитку в Україні		
5.	Наукові передумови формування принципів сталого розвитку.	2
6.	Індикатори сталого розвитку.	2
7.	Механізми залучення громадян до місцевого самоврядування.	2
8.	Організація розробки стратегій сталого місцевого розвитку. Формулювання стратегії. Упровадження стратегії.	2
Змістовий модуль 3. Наукове обґрунтування перспектив сталого розвитку України		
9.	Принципи забезпечення сталого розвитку.	2
10.	Особливості концепції освіти для сталого розвитку.	2
Разом		20

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено навчальним планом.

8. Самостійна робота

Самостійна робота здобувача відноситься до інформаційно-розвиваючих методів навчання і є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Види самостійної роботи здобувачів за цільовим призначенням:

1. Вивчення нового матеріалу: читання та конспектування літературних джерел інформації; перегляд відеозаписів; прослуховування лекцій магнітних записів; інші види занять.

2. Поглиблене вивчення матеріалу: підготовка до контрольних, практичних, семінарів; виконання типових задач; інші види занять.

3. Вивчення матеріалу з використанням елементів творчості: проведення практичних робіт з елементами творчості; розв'язання нестандартних задач; складання рефератів, доповідей, інформацій з заданої теми; інші види занять.

4. Вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва: навчальні практикуми, робота на філіях кафедр; усі види практик.

Теми до самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	К-сть годин
1.	Доповідь Гру Х. Брунтланд «Наше спільне майбутнє». Поняття про сталий розвиток.	2
2.	Матеріали конференції з навколишнього середовища 1992 р. в Ріо-де-Жанейро.	2
3.	Документ Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.».	2
4.	Стратегія сталого розвитку України до 2030 р.	3
5.	Формування сучасної економічної стратегії екологізації.	2
6.	Поняття про інтегральний екодеструктивний вплив.	2
7.	Основні положення вчення В.І. Вернадського про біосферу.	2
8.	Основні етапи еволюції біосфери, біологічна еволюція, як умова існування життя.	2
9.	Системність і організованість життя, етапи виникнення життя	3
10.	Поняття системи і розвитку.	2
11.	Механізми стійкості систем. Механізми зворотного зв'язку.	3
12.	Особливості біфуркаційних механізмів.	2
13.	Цілісна картина взаємодії механізмів розвитку систем.	2
14.	Поняття про пам'ять системи і її функції.	2
15.	Енергетичний баланс та енергоентропійні основи розвитку.	3
16.	Інформація як складова сталого розвитку.	2
17.	Закономірності екосистемного регулювання.	3
18.	Економічна оцінка біологічного різноманіття.	2
19.	Системна сутність людини і функції природи.	2
20.	Антропогенні проблеми довкілля.	3
21.	Закономірності взаємодії суспільства і природи.	2
22.	Наукові передумови формування принципів сталого розвитку.	3
23.	Індикатори сталого розвитку.	2
24.	Умови прогресивного розвитку соціально-економічних систем.	3
25.	Принципи забезпечення екологічних цілей та екологічної мотивації.	2
26.	Особливості забезпечення сталого розвитку при переході до інформаційного суспільства.	2
27.	Поняття про ризики: суспільні, техногенні, екологічні.	2
28.	Теорія біфуркацій і прийнятний ризик.	2
29.	Теорія інформації та особливості інформаційного суспільства.	2
30.	Сучасні концепції виживання людства.	3
Разом		80

9. Індивідуальні завдання

Не передбачено навчальним планом.

10. Методи навчання

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності: лекція, пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж, ілюстрація; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Лекція – логічно вивершений, науково обґрунтований і

систематизований виклад певного наукового або науково-методичного питання, ілюстрований, за необхідності, засобами наочності та демонстрацією дослідів. Лекція є однією з основних організаційних форм навчальних занять і, водночас, методів навчання.

Практичні заняття – форма навчального заняття, на якому викладач організує детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання сформульованих завдань.

Консультація – форма навчального заняття, при якій здобувач отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування (проводяться протягом семестру – поточні та екзаменаційні консультації).

Під час відповідних форм навчання застосовуються наступні методи навчання: 1. пояснювально-ілюстративні: знання не просто повідомляють, а пояснюють, обґрунтовують, коментують, ілюструють для більшого розуміння сутності та де це необхідно. 2. Репродуктивний метод: багатократне повторення знань, відтворення на практиці через різні досліді. 3. Проблемний: створення пошукових ситуацій. Розвиває активність, самостійність, творчі здібності, а здобувачі вищої освіти отримують еталон наукового мислення і пізнання. 4. Евристичний: знання отримуються в результаті власної творчої пізнавальної праці студентів. Викладач показує шлях для пошуку знань, планує етапи дослідження та їх співвідношення. 5. Дослідницький: творче засвоєння знань. Це спосіб організації пошукової, творчої діяльності студентів, спрямованої на розв'язання нових проблем у галузі екології.

11. Методи контролю

Система оцінювання результатів успішності засвоєння знань, вмінь, комунікацій, автономності та відповідальності здобувачів включає поточний, модульний (відповідно визначеному змістовому модулю), та підсумковий контроль результатів навчання.

Поточний контроль здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів.

Поточний контроль знань здобувачів здійснюється за двома напрямками:

I – контроль систематичності та активності роботи на семінарських та практичних заняттях;

II – контроль за виконанням завдань для самостійного опрацювання.

Поточний контроль здійснюється у формі: усне опитування; письмові контрольні роботи; тестування.

Модульний контроль проводиться з урахуванням поточного контролю за відповідний змістовий модуль і має на меті інтегровану оцінку результатів

навчання здобувача після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни – змістового модуля.

Підсумковий контроль проводиться у формі екзамену в терміни, передбачені графіком навчального процесу.

Залік – це форма підсумкової атестації, що полягає в оцінці засвоєння здобувачем теоретичного та практичного матеріалу з навчальної дисципліни за семестр.

12. Розподіл балів, які отримують здобувачі

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест	Сума
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2				Змістовий модуль 3		20	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
8	8	8	6	8	6	8	8	10	10		
30				30				20			

T1, T2, T3,..., T7 – теми змістових модулів 1, 2 і 3.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
75–81	C		
66–74	D	задовільно	
60–65	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Конспекти лекцій, конспекти практичних занять, методична література кафедри.

14. Рекомендована література

1. Zgurovsky, M. The Sustainable Development Global Simulation: Quality of Life and Security of the World Population / M.Z. Zgurovsky. Kiev: PublishingHouse, «Polytechnica», 2007. 218 p.
2. Баландин Р.К. Природа и цивилизация / Р.К. Баландин, Л.Г. Бондарев. Москва: Мысль, 1988. 602 с.
3. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, Д.Г.

Лук'яненко. Київ: КНЕУ, 2001. 733 с.

4. Вернадский В. Биосфера / В. Вернадский. Москва: Мысль, 1967. 376 с.

5. Гор А. Земля у рівновазі / А. Гор; пер. з англ.: Інститут сталого розвитку. Київ: Інтелсфера, 2002. 312 с.

6. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. Київ: Інтелсфера, 2002. 312 с.

7. Декларація та план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (26 серпня – 4 вересня 2002 року, Йоганнесбург, Південна Африка). – Вид. друге. Київ: ПРООН/МПВСР, 2007. 81 с.

8. Доклад о мировом развитии 2003 года. Устойчивое развитие в меняющемся мире. Преобразование институтов, рост и качество жизни; пер. с англ. Москва: Весь Мир, 2003. 255 с.

9. Згуровський М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах / М.З. Згуровський. Київ: НТУ «КПІ», 2006. 84 с.

10. Зеркалов Д.В. Проблеми екології сталого розвитку: [Електронний ресурс]: монографія // Д.В. Зеркалов Київ: Основа, 2013. 430 с.

11. Карамушка В. Упровадження Україною Загальноєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття: інформаційна підтримка та екологічна освіта / В. Карамушка // Освіта і управління. 2004. Т. 7. С. 37–47.

12. Крисаченко В.С. Людина і біосфера: основи екологічної антропології: підручник / В.С. Крисаченко. Київ: Заповіт, 1998. 688 с.

13. Лук'яніхін В.О. Екологічний менеджмент в системі управління збалансованим розвитком: монографія / В.О. Лук'яніхін. Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. 314 с.

14. Методичні рекомендації для врахування Цілей сталого розвитку в стратегіях розвитку територіальних громад / Г.Б. Марушевський, О.М. Нижник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/UNDP_MetRecommendation_v03.pdf

15. Теорія систем в екології: підручник / Ю.Г. Масікевич, О.В. Шестопапов, А.А. Негадайло та ін. Суми: Сум. держ. ун-т, 2015. 330 с.

16. Масловська Л.Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: монографія / Л.Ц. Масловська. Київ: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2003. 366 с.

17. Напрями національної політики участі громад у місцевому сталому розвитку: Аналітичний документ, муніципальна програма врядування та сталого розвитку. Київ: ПРООН, 2007. 64 с.

18. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. Київ: Держ. установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. 72 с.

19. Об'єднання сил та ресурсів задля сталого розвитку. Співпраця між муніципалітетами: посібник для практиків. Київ: ПРООН, 2007. 52 с.

20. Повестка дня на XXI век. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml

21. Прилипко В.А. Стратегія сталого розвитку природи та суспільства: навч.-метод. посіб. / В.А. Прилипко, В.М. Боголюбов, Л.Е. Піскунова. Київ, 2008. 118 с.

22. Присяжнюк В.К. Местное самоуправление: инновационные вызовы государственному управлению / В.К. Присяжнюк, А.П. Садовенко // Инноватика государственного управления: прорыв в будущее: материалы междунар. науч.-практ. конф.; под ред. проф. В.Л. Романова. Москва: Проспект, 2006. 467 с.

23. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» / пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на ХХІ століття». Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.

24. Рудь І. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: цілі, напрями, пріоритети. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=782:strategiya-ukrajina-2020&catid=8&Itemid=350

25. Сталий розвиток суспільства: навч. посіб. / А.П. Садовенко, Л.Ц. Масловська, В.І. Середа, Т.В. Тимочко. 2-е вид. Київ, 2011. 392 с.

26. Сталий розвиток суспільства: тлумач. посіб. Київ: ПРООН, 2001. 27 с.

27. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

28. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://igu.org.ua/sites/default/files/Стратегія-сталого-розвитку.pdf>

29. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України / В. Трегобчук // Вісник НАН України. 2002. № 2. С. 16–26.

30. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>

31. Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Вид. 2-е / О. Жилінська, О. Мельничук, Л. Антонюк, та ін. Львів: Кальварія, 2017. 164 с.

32. Україна у глобальних вимірах сталого розвитку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kpi.ua/620-7>.